

Салун М.М.,
доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри економіки підприємства та менеджменту,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця
Паляничка Є.М.,
аспірант кафедри економіки підприємства та менеджменту,
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

АНАЛІЗ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ ТЕОРЕТИЧНОГО ВИВЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Салун М.М., Паляничка Є.М. Аналіз динаміки розвитку теоретичного вивчення конкурентоспроможності підприємства. Статтю присвячено розвитку, узагальненню та уточненню термінології конкурентоспроможності підприємства та представленню її як логічної системи взаємопов'язаних економічних термінів. На основі проведеного аналізу пошукових запитів із використанням даних баз Scopus, GoogleScholar та Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського відібрано роботи, що розкривають зміст поняття «конкурентоспроможність підприємства»; встановлено особливості визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» різних авторів на основі поведінкового, структурного, функціонального підходів, а також концепції квазіконкурентних ринків та концепції конкуренції на основі переваг ресурсів; встановлено основні змістовні характеристики поняття «конкурентоспроможність підприємства» відповідно до наявних наукових підходів менеджменту та надано авторське трактування конкурентоспроможності підприємства.

Представлене визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» засноване на аналізі еволюції уявлень про предмет теорії конкурентоспроможності, базується на сучасних наукових підходах менеджменту та дає змогу встановити кількісні характеристики нагромадження та використання виробничого потенціалу підприємства, що забезпечують його конкурентоспроможність.

Ключові слова: конкуренція, теорія конкурентоспроможності, конкурентоспроможність підприємства, зміст поняття, змістовні характеристики поняття.

Салун М.Н., Паляничка Е.Н. Анализ динамики развития теоретического изучения конкурентоспособности предприятия. Статья посвящена развитию, обобщению и уточнению терминологии конкурентоспособности предприятия и представлению ее как логической системы взаимосвязанных экономических терминов. На основе проведенного анализа поисковых запросов с использованием данных баз Scopus, GoogleScholar и Национальной библиотеки Украины им. В.И. Вернадского были отобраны работы, раскрывающие содержание понятия «конкурентоспособность предприятия»; установлены особенности определения понятия «конкурентоспособность предприятия» различных авторов на основе поведенческого, структурного, функционального подходов, а также концепции квазиконкурентных рынков и концепции конкуренции на основе преимуществ ресурсов; установлены основные содержательные характеристики понятия «конкурентоспособность предприятия» в соответствии с существующими научными подходами менеджмента и представлена авторская трактовка конкурентоспособности предприятия.

Представленное определение понятия «конкурентоспособность предприятия» основано на анализе эволюции представлений о предмете теории конкурентоспособности, базируется на современных научных подходах менеджмента и позволяет установить количественные характеристики накопления и использования производственного потенциала предприятия, обеспечивающие его конкурентоспособность.

Ключевые слова: конкуренция, теория конкурентоспособности, конкурентоспособность предприятия, содержание понятия, содержательные характеристики понятия.

Salun M.M., Palyanychka Y.M. Analysis of the dynamics of development of the theoretical study of enterprise competitiveness. The article is devoted to the development, generalization and clarification of the terminology of enterprise competitiveness and its presentation as a logical system of interrelated economic terms. Based on the analysis of search queries using the data base Scopus, GoogleScholar and V. I. Vernadsky National Library of Ukraine were selected works that reveal the content of the concept of «enterprise competitiveness»; the specifics of the definition of the concept of «enterprise competitiveness» of various authors on the basis of behavioral, structural, functional approaches, as well as the concept of quasi-competitive markets and the concept of competition based on the advantages of resources were found; the main content characteristics of the concept of «enterprise competitiveness» were established in accordance with the existing scientific management approaches and the author's interpretation of the enterprise's competitiveness was presented.

The presented definition of the concept of «enterprise competitiveness» is based on the analysis of the evolution of ideas about the subject of the theory of competitiveness, is based on modern scientific management approaches and allows to establish quantitative characteristics of accumulation and use of the enterprise's production potential, which ensure its competitiveness.

Key words: competition, theory of competitiveness, enterprise competitiveness, the content of the concept, the content characteristics of the concept.

Постановка проблеми. Дослідження конкурентоспроможності підприємства та особливостей її досягнення в умовах, коли ринок є нестабільним, глобальним, транснаціональним, постійно змінюється і розвивається, дає змогу представити комплексну характеристику потенційних можливостей забезпечення конкурентних переваг господарюючого суб'єкта в перспективі, а також є стимулом упровадження інноваційних процесів та продуктів, раціонального використання ресурсів, гарантом виявлення визначальних факторів упорядкування цін та запобігання диктату виробників-монополістів щодо споживача. Джерелами конкурентоспроможності підприємства зазвичай є прогресивні адміністративно-управлінські, організаційно-розпорядливі, організаційно-експертні й організаційно-проектні рішення та заходи щодо зміцнення конкурентних переваг. Конкурентоспроможність підприємства є одним з основних понять, яке активно використовується в теорії та практиці управління, виступає багатоаспектним поняттям, що ініціює узгодження термінології та представлення її як логічної системи взаємопов'язаних економічних термінів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження конкурентоспроможності підприємства стають усе більш затребуваними як в академічному, так і в професійному співтоваристві. Перші найбільш відомі роботи з даної теми з'явилися близько 40 років тому, і з часом щорічна кількість досліджень істотно збільшилася. Відправною точкою для сучасного вивчення конкурентоспроможності підприємства прийнято вважати роботу [1], присвячену критичному аналізу поняття конкурентоспроможності на рівні продукту, підприємства, промисловості, країни. Для відображення нових тенденцій використо-

увалися роботи, опубліковані в останні роки. Відбір проводився за принципом наявності в назві статті терміна «конкурентоспроможність підприємства».

Аналіз пошукових запитів із використанням даних бази Scopus показує, що якщо в 2011 р. кількість робіт із конкурентоспроможності підприємства в реферованих виданнях відкритого доступу становила близько 160, то в 2016 р. вона збільшилася до 380.

Якщо говорити про динаміку вітчизняних публікацій, її можна відстежити в каталозі Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського. Пошуковий запит академічних робіт дав змогу виявити значне збільшення інтересу до проблем конкурентоспроможності підприємства (за видами економічної діяльності) протягом 2011–2016 рр. До 2017 р. їх кількість збільшилася у п'ять разів.

Для аналізу основних напрямів досліджень конкурентоспроможності підприємства були відібрані найбільш цитовані роботи за даними баз публікацій GoogleScholar. Із найбільш цитованих робіт останніх років можна виділити такі, як [2; 3]. Як підґрунтя, основа для робіт останніх років були використані такі, як [4–6]. Найбільш цитованими роботами вітчизняних авторів стали [7–12].

У зв'язку з динамічним зростанням кількості публікацій та розширенням спектра досліджуваних питань, пов'язаних із конкурентоспроможністю підприємства, стало можливим виділення певних особливостей, які спостерігаються у сучасних дослідженнях із цього питання:

– більше 65% досліджень проводилися авторами емпіричним шляхом, на прикладі вивчення окремих компаній, у форматі «кейс-стаді». Безпосередній зв'язок досліджень конкурентоспромож-

ності підприємства з практикою бізнесу знову наголошує на необхідності більш ретельного й усебічного їх вивчення;

- більшість досліджень проводилася авторами зі США та Європи (81%);

- серед найбільш цитованих робіт із конкурентоспроможності підприємства практично відсутні роботи, присвячені вивченню конкурентоспроможності підприємства на ринках, що розвиваються, зокрема в Україні.

Проте серед дослідників до цього часу відсутня згода щодо великої кількості фундаментальних питань, пов'язаних із вивченням конкурентоспроможності підприємства. Це викликає необхідність більш ретельного пошуку концептуальних основ, що дають змогу краще сфокусувати подальші дослідження з конкурентоспроможності підприємства, а також зробити цей напрям більш зрозумілим для практиків менеджменту. Водночас відсутність єдиного теоретичного фундаменту для вивчення конкурентоспроможності підприємства може істотно обмежувати можливості узагальнення результатів окремих досліджень.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є подальший розвиток, узагальнення й уточнення термінологічної системи конкурентоспроможності підприємства та представлення її як логічної системи взаємопов'язаних економічних термінів.

Виклад основного матеріалу. Серед чинників, які викликали інтерес до активного вивчення конкурентоспроможності підприємства, виділяють зростання ринків, що розвиваються, поширення мережі Інтернет та розширення компаній і галузей. Саме вони викликали необхідність пошуку компаніями нових джерел зростання, які дали б їм змогу отримати стійку конкурентну перевагу. Таким джерелом стало саме вивчення питання конкурентоспроможності підприємства. Проте практики бізнесу створюють потребу кращого пояснення суті й особливостей конкурентоспроможності підприємства, його впливу на діяльність і результати роботи компаній. Разом із цим багато сучасних досліджень носять концептуальний характер, вони спрямовані на пошуки єдиних теоретичних підстав для досліджень, що є важливим у контексті поточного ступеня опрацьованості проблеми.

Поняття «конкуренція» походить від пізньолатинського слова *conspicere* – «стикатися» [13]. В економічній науці зазвичай виділяють три основні підходи до визначення поняття «конкуренція»: поведінковий, структурний і функціональний.

Згідно з поведінковим підходом, конкуренція розглядається як ринковий механізм вільного суперництва агентів для досягнення кращого

порівняно з іншими учасниками ринку результату своєї діяльності. У позначеному контексті конкуренція – це боротьба суб'єктів господарської діяльності за платоспроможний попит, частку ринку і кращі умови застосування капіталу. Цей підхід характерний для представників класичної політичної економії. А. Сміт узагальнив роль конкуренції у своєму принципі «невидимої руки»; Д. Рікардо створив теоретичну модель досконалої конкуренції під час функціонування ринкової системи в довгостроковому періоді; Дж.С. Мілля певною мірою протиставив конкуренцію і звичай як два фактори, що зумовлюють «розділ продукту» в умовах панування приватної власності; К. Маркс і Ф. Енгельс установили, що конкуренція зачіпає не тільки окремі сегменти ринку, а й цілі галузі, набуваючи при цьому внутрішньо- і міжгалузевої форми. Поведінковий підхід до визначення поняття «конкуренція» характерний і для представників неокласичного напрямку економічної науки, які пов'язують конкуренцію з боротьбою за рідкісні економічні блага. П. Хейне вважає, що «конкуренція є прагнення якомога краще задовольнити критерії доступу до рідкісних благ». А. Маршалл, розвиваючи ідеї класиків, досліджував економічну діяльність агентів із позиції ідеальної моделі господарювання, в основі якої лежала концепція досконалої конкуренції. Поведінковий підхід до інтерпретації поняття «конкуренція» властивий і для робіт М. Портера, практична значущість яких визначається тим, що в них більш точно вказано цілі і способи ведення конкурентної боротьби.

З розвитком математичного апарату економічної науки набув поширення структурний підхід до визначення поняття «конкуренція», який згодом вийшов на перше місце. Основними представниками структурного підходу до інтерпретації поняття «конкуренція», які зробили найбільший внесок у його розвиток, є А. Курно, Е. Чемберлін, Дж. Робінсон, К.Р. Макконнелл і С.Л. Брю.

У рамках функціонального підходу дослідники роблять акцент на функціях, виконуваних конкуренцією як елементом ринкового механізму. Найбільший внесок у розвиток і поширення функціонального підходу до інтерпретації конкуренції зробили такі вчені, як Й. Шумпетер і Ф. Хайек.

У процесі розвитку економічної думки у сфері конкуренції з'являються альтернативні концепції конкуренції. Найбільш поширеними стали концепція квазіконкурентних ринків, а також концепція конкуренції на основі переваг ресурсів.

Концепція квазіконкурентних ринків В. Баумоля, Дж. Панзара і Р. Віллінга, що встановлює зв'язок структури ринку і конкуренції з можли-

востями входу/виходу, з'явилася як альтернатива структурному підходу до визначення поняття «конкуренція».

Концепція конкуренції на основі переваг ресурсів розроблена С. Хант. Згідно з положеннями цієї концепції, конкуренція трактується як еволюційний процес, який виводить ринок зі стану рівноваги. У рамках цього процесу відбувається боротьба ринкових агентів за переваги.

Представлені підходи до визначення поняття «конкуренція» дають можливість установити особливості сприйняття змістовного наповнення досліджуваного поняття, економічну природу конкуренції, а також приступити до визначення змістовного наповнення похідної категорії «конкурентоспроможність підприємства».

Проведені дослідження за результатами порівняльного аналізу даних наукометричних баз Scopus, GoogleScholar та Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського дають підстави зробити висновок, що неоднозначність сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» базується на різноманітті сучасних теорій управління та наукових підходів менеджменту. У сучасній науковій літературі існує безліч визначень поняття конкурентоспроможність підприємства, які різняться рівнем деталізації та конкретизації поняття, метою та завданням, які ставить перед собою дослідник. Групування визначень сутності поняття «конкурентоспроможність підприємства» відповідно до наявних наукових підходів менеджменту представлено в табл. 1.

Проведений порівняльний аналіз змісту поняття «конкурентоспроможність підприємства», відповідно до сучасних наукових підходів менеджменту, показав, що єдиної думки стосовно розуміння даного поняття не існує.

Адміністративний підхід передбачає формування універсальних принципів управління, відповідно до яких підприємство, безсумнівно, досягне успіху та конкурентоспроможності на ринку.

Відтворювальний підхід орієнтується на постійне поновлення виробництва товару для задоволення потреб конкретного ринку з меншими порівняно з конкурентами сукупними витратами на одиницю продукції для досягнення конкурентоспроможності підприємства.

За динамічного підходу підприємство розглядається в діалектичному розвитку, в причинно-наслідкових стосунках і підпорядкованості, проводиться ретроспективний аналіз за 5–10 і більше років, на підставі чого обґрунтовується прогноз конкурентоспроможності підприємства.

Інституційний підхід полягає у регламентації функцій, прав, обов'язків, нормативів якості,

витрат, строків, елементів системи менеджменту в нормативних актах (наказах, розпорядженнях, вказівках, стандартах, інструкціях, положеннях тощо) для забезпечення конкурентоспроможності підприємства.

Інтеграційний підхід націлений на поглиблення взаємодії суб'єктів управління, їх об'єднання, посилення взаємодії і взаємозв'язку між компонентами системи. Інтеграція забезпечує поглиблення і конкретизацію взаємозв'язків між окремими підсистемами підприємства для досягнення конкурентоспроможності.

Кількісний підхід полягає у переході від якісних оцінок конкурентоспроможності підприємства до кількісних за допомогою математичних, статистичних методів, інженерних розрахунків, експертних оцінок, системи балів тощо.

Комплексний підхід ураховує не тільки економічні, екологічні, технічні, організаційні, соціальні, психологічні наслідки прийняття рішень, а й за необхідності навіть демографічні і політичні аспекти менеджменту, їх взаємозв'язок для досягнення конкурентоспроможності підприємства.

Процесний підхід розглядає управління як процес безперервних взаємопов'язаних дій (функцій), кожна з яких, своєю чергою, також складається з декількох взаємопов'язаних дій, вони об'єднані зв'язуючими процесами комунікацій і прийняття рішень, націлених на досягнення конкурентоспроможності підприємства.

Системний підхід розглядає підприємство як сукупність взаємопов'язаних елементів, які мають вхід, вихід, зворотній зв'язок із зовнішнім середовищем і визначають його характер та конкурентоспроможність.

Ситуаційний підхід заснований на тому, що придатність різних методів управління визначається конкретною ситуацією. Не існує єдиного способу досягнення та утримання конкурентоспроможності підприємства, оскільки існує безліч факторів, як внутрішніх, так і зовнішніх. Найефективнішим методом досягнення та підтримки конкурентоспроможності підприємства в конкретній ситуації слід уважати той, який найбільше відповідає конкретним умовам і максимально адаптований до них.

Таким чином, до основних змістовних характеристик поняття «конкурентоспроможність підприємства» можна віднести:

- наявність ринкового механізму вільного суперництва агентів для досягнення кращого порівняно з іншими учасниками ринку результату своєї діяльності;
- використання економіко-математичного апарату для проведення порівняльного аналізу конкурентоспроможності підприємств;

**Зміст поняття «конкурентоспроможність підприємства»
відповідно до сучасних наукових підходів менеджменту**

Наукових підхід	Короткий зміст поняття
Адміністративний	Здатність до досягнення власних цілей в умовах протидії конкурентів і мірило конкурентоспроможності – співвідношення сил між конкретним підприємством і його основними конкурентами на ринку [14].
Відтворювальний	Способность экономических субъектов бесконечно долго осуществлять «нормальный» воспроизводственный цикл за счет собственных ресурсов в условиях конкуренции [15]. Рівень компетенції відносно інших підприємств-конкурентів у нагромадженні та використанні виробничого потенціалу певної спрямованості, а також його окремих складників: технології, ресурсів, менеджменту, навичок і знань персоналу, що знаходиться вираження в таких результируючих показниках, як якість продукції, прибутковість, продуктивність [16]. Економічна категорія, яка дає змогу в умовах конкуренції представити на внутрішній і зовнішній ринки продукцію, яка з погляду конкурентних переваг сприймається споживачем як краща за аналогічну продукцію конкурентів та дає змогу підприємству отримувати плановий дохід, реалізовувати стратегії конкурентної боротьби та забезпечувати виживання і бажане положення на ринку в довгостроковій перспективі [17].
Динамічний	Динамічна характеристика здатності підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища й забезпечувати при цьому певний рівень конкурентних переваг [18].
Інституційний	Властивість об'єкта, яка характеризує ступінь відповідності техніко-функціональних, економічних, організаційних та інших характеристик об'єкта вимог споживачів, визначає частку ринку, яка належить даному об'єкту, і перешкоджає перерозподілу цього ринку на користь інших об'єктів [19].
Інтеграційний	Спроможність підприємства здійснювати прибуткову господарську діяльність в умовах конкурентного ринку, що забезпечується вмілим використанням організаційно-управлінських, науково-технічних, виробничих, маркетингових та інших засобів ведення ефективної господарської діяльності [20].
Кількісний	Узагальнююча характеристика діяльності підприємства, що відображає рівень ефективності використання економічних ресурсів щодо ефективності використання економічних ресурсів конкурентами [21]. Агрегований показник потенційних можливостей усіх структурних одиниць та потенціалів підприємства, а також його здатності оперативно реагувати та пристосовуватися до чинників мінливого зовнішнього середовища. Їй притаманні такі ознаки: релевантність, відносність, динамічність, тобто конкурентоспроможність проявляється виключно через порівняння характеристик даного економічного суб'єкта з характеристиками інших суб'єктів, що діють на тому ж ринку в релевантних межах [22].
Комплексний	Комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка відображає ступінь переваги сукупності оцінюваних показників його діяльності, що визначають успіх підприємства на певному ринку за певний проміжок часу, щодо сукупності показників конкурентів [23].
Процесний	Здатність виробничо-економічних систем змінювати траєкторію руху або запланований режим функціонування в процесі адаптації до дії зовнішнього середовища для збереження, розвитку тих, що вже існують, або створення нових конкурентних переваг [24].
Системний	Сукупність властивостей і характеристик бізнес-процесів підприємства, що дають змогу забезпечити ефективність його функціонування за будь-яких змін зовнішнього і внутрішнього середовища [25].
Ситуаційний	Реальна і потенційна здатність компанії проектувати, виготовляти та збувати в тих умовах, в яких їм доводиться діяти, товари, які за «ціновими» і «неціновими» характеристиками в комплексі більш привабливі для споживача, ніж товари конкурентів. Міжнародна організація «Європейський форум із проблем управління» (EMF) – це визнана ринком сформована і реалізована конкурентоздатність соціально-економічних систем, яка матеріалізована у формі товару чи послуги. Вона може визначитися в процесі оперативної діяльності під час реалізації стратегій і в перспективі під час обґрунтування можливих ситуацій і стратегій розвитку [26]. Спроможність підприємства зберігати або розширювати конкурентні позиції на цільовому ринку в процесі адаптації до мінливого конкурентного середовища функціонування через співвідношення «ціна/якість продукції» як точки перетину інтересів виробника і споживача, що показує момент узгодженості між пропозицією і попитом [27]. Гнучкість та вміння адаптуватися до змін зовнішніх і внутрішніх економічних умов, а також є віддзеркаленням успіху (невдач) усіх підрозділів діяльності підприємства [28].

– акцентування уваги на використанні універсальних принципів управління, які залишаються дієвими під час формування рішень в умовах економіки знань та сучасної креативної економіки.

Висновки. На основі проведеного аналізу визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» різних авторів та встановлених основних змістовних характеристик цього поняття сформовано авторське трактування конкурентоспроможності підприємства.

Конкурентоспроможність підприємства – це спроможність підприємства у діалектичному розвитку під час використання універсальних принципів управління за умов регламентації елементів системи

менеджменту в нормативних актах, нагромадження та використання виробничого потенціалу певної спрямованості (матеріально-технічної, трудової, фінансової, інформаційної) з метою займати лідируючі позиції на ринку, яка може бути виражена узагальнюючим показником у конкретній ситуації.

Представлене визначення поняття «конкурентоспроможність підприємства» засноване на аналізі еволюції уявлень про предмет теорії конкурентоспроможності, базується на сучасних наукових підходах менеджменту та дає змогу встановити кількісні характеристики нагромадження та використання виробничого потенціалу підприємства, що забезпечують його конкурентоспроможність.

Список використаних джерел:

1. Peter J Buckley, Christopher L. Pass, Kate Prescott Measures of International Competitiveness: A Critical Survey // *Journal of Marketing Management*. – 1988. – № 2 – P. 175–200.
2. Dilek Cetindamar, Hakan Kilitcioglu Measuring the competitiveness of a firm for an award system // *Competitiveness Review: An International Business Journal*. – 2003. – Vol. 23 Issue: 1. – P. 7–22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1108/10595421311296597>.
3. Safiullin M., Samigullin I., Safiullin L. Model of management of competitiveness of a machine-building complex [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.kpfu.ru/xmlui/handle/net/99506>.
4. Alain Wegmann The systemic enterprise architecture methodology (SEAM). Business and IT alignment for competitiveness [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://infoscience.epfl.ch/record/52486/files/IC_TECH_REPORT_200265.pdf.
5. Zairi, M. Business process management: a boundaryless approach to modern competitiveness // *Business Process Management Journal*. – 1997. – № 3(1). – P. 64–80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.researchgate.net/publication/235305430_Zairi_M_Business_process_management_a_boundaryless_approach_to_modern_competitiveness_Business_Process_Management_Journal_31_64-80.
6. Rastogi P.N. (2003) The nature and role of IC: Rethinking the process of value creation and sustained enterprise growth // *Journal of Intellectual Capital*. – 2003. – Vol. 4 Issue: 2. – P. 227–248 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://doi.org/10.1108/14691930310472848>.
7. Должанський І. Конкурентоспроможність підприємства : [навч. посіб.] / І. Должанський, Т. Загорна. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 384 с.
8. Костусев О. Конкурентне середовище в Україні: стан та тенденції розвитку / О. Костусев, М. Пугачова // *Конкурентія*. – 2007. – № 4. – С. 19–25.
9. Царенко О.В. Генезис концепції і методів управління конкурентоспроможністю підприємств / О.В. Царенко // *Економіка та держава*. – 2007. – № 8. – С. 53–56.
10. Царенко О.В. Генезис та еволюція теорії конкурентних переваг / О.В. Царенко // *Економіка та держава*. – 2007. – № 12. – С. 16–18.
11. Пасічник В.Г. Конкурентоспроможність фірми : [навч. посіб.] / В.Г. Пасічник, О.В. Акіліна. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 112 с.
12. Коломієць І.Ф. Підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства в системі факторів інтернаціоналізації / І.Ф. Коломієць // *Конкурентія*. – 2007. – № 3. – С. 16–26.
13. Николук О.М. Етимологія та сутність поняття «конкурентоспроможність підприємства» / О.М. Николук // *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. – 2011. – № 1(55) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ven.ztu.edu.ua/article/view/65076/61332>.
14. Шкардун В.Д. Интегральная оценка конкурентоспособности предприятия / В.Д. Шкардун // *Маркетинг*. – 2005. – № 1(80). – С. 38–50.
15. Савчук С.И. Основы теории конкурентоспособности / С.И. Савчук. – Мариуполь : ИПРЭИ НАН Украины, Рената, 2007. – 520 с.
16. Василенко В.О. Стратегічне управління : [навч. посіб.] / В.О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 396 с.
17. Алексеев С.Б. Теоретические аспекты конкурентоспособности предприятий / С.Б. Алексеев // *Економіка: проблеми теорії та практики*. – 2014. – Вип. 191. – Т. 2. – С. 614–619.
18. Шинкаренко В.Г., Бондаренко А.С. Управление конкурентоспособностью предприятия : [монография] / В.Г. Шинкаренко, А.С. Бондаренко. – Харьков : ХНАДУ, 2003. – 186 с.
19. Качалина Л.Н. Конкурентоспособный менеджмент : [підручник] / Л.М. Качалина. – М. : Эксмо, 2006. – 464 с.
20. Спиридонов И. Международная конкуренция и Россия / И. Спиридонов. – М. : ИНФРА-М, 1997 – 102 с.
21. Воронов Д.С. Оценка, анализ и выявление путей повышения конкурентоспособности предприятий : дис. ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 / Д.С. Воронов. – Екатеринбург, 2002. – 145 с.
22. Жилинская О.И., Волошина В.Е. Теоретические аспекты оценивания конкурентоспособности предприятия на основе бенчмаркинга / О.И. Жилинская, В.Е. Волошина // *БИ*. – 2012. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу : <http://cyberleninka.ru/article/n/teoreticheskie-aspekty-otsenivaniya-konkurentosposobnosti-predpriyatiya-na-osnove-benchmarkinga>.

23. Немцов В.Д. Стратегічний менеджмент : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів] / В.Д. Немцов, Л.Є. Довгань. – К. : УВПК»УксОб, 2004. – 559 с.

24. Иванов Ю.Б. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток / Ю.Б. Иванов, П.А. Орлов, О.Ю. Иванова ; НАН України, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку. – Х. : ІНЖЕК, 2008. – 352 с.

25. Баумгартен Л.В. Анализ методов определения конкурентоспособности организаций и продукции / Л.В. Баумгартен // Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. – № 4. – С. 72–85.

26. Гудзинський О.Д. Управління формуванням конкурентоспроможного потенціалу підприємств (теоретико-методологічний аспект) : [монографія] / О.Д. Гудзинський, С.М. Судомир, Т.О. Гуренко ; Інститут підготовки кадрів державної служби зайнятості України. – К. : ІПК ДСЗУ, 2010. – 212 с.

27. Павлова В.А. Стратегія забезпечення конкурентоспроможності підприємств-виробників споживчих товарів : автореф. дис. ... докт. екон. наук / В.А. Павлова. – Донецьк, 2006. – 35 с.

28. Дяченко Т.О. Визначення конкурентоспроможності автотранспортних підприємств та стратегії її підвищення : автореф. дис. ... канд. екон. наук / Т.О. Дяченко. – Київ, 2002. – 20 с.